

POLITIČKI KONTEKST(I) PRAVOPIISNOGA NORMIRANJA

(Krešimir Mićanović, *Vlast i pravopis*, Zagreb, Matica hrvatska, 2024)

O trajnoj zainteresiranosti političara za utjecaj na pravopisna rješenja u hrvatskoj jezičnoj povijesti svjedoči i to da su politički prevrati u nas u pravilu praćeni izlaskom pravopisnih knjiga (novih ili starih). Pritom nerijetko vlast putem pravopisa želi u skladu sa svojom politikom utjecati i na jezik pogrešno ih shvaćajući kao sinonime. Knjiga Krešimira Mićanovića *Vlast i pravopis* upravo je posvećena rasvjetljivanju odnosa prema pravopisnim pitanjima u Hrvatskoj svih vlasti koje su njome upravljale u razdoblju koje se u kroatističkoj znanosti naziva standardizacijskim. U svojoj iscrpnoj knjizi autor na 355 stranica, u 9 poglavlja i priložima, prikazuje kako je tekao

odnos vlasti prema pravopisnoj normi i normiranju. Pisana izrazitom akribijom, knjiga donosi obilje citiranih podataka iz svih pisanih izvora koji su u pojedino doba bili poprište rasprava o pravopisu: novina (dnevno-političkih i kulturnih), zapisnika sa sastanaka, korespondencije, arhivske građe institucija, osobnih ostavština, memoarskih epizoda iz intervjua s akterima i dr.

U prvome poglavlju autor iznosi stanje u drugoj polovici 19. stoljeća prije pojave *Hrvatskoga pravopisa* Ivana Broza, pravopisne knjige kojom započinje suvremena hrvatska pravopisna norma. Odlukama koje su donosila tijela koja predstavljaju tadašnju Monarhiju

cilj je bio dokinuti pravopisni nered, odnosno propisati jedinstvena pravopisna pravila za javnu uporabu – konkretno onu koja se odnosila na škole. Pokazalo se međutim da ni učenici ni profesori nisu dokraja slijedili odredbe vlasti o pravopisu, a poznato je i negodovanje Vatroslava Jagića zbog toga što je primoran u školi rabiti pravopis u čiju primjerenost ne vjeruje. Razvile su se i druge rasprave, a sve će se one u 1880-im godinama usmjeriti na pitanje treba li hrvatska pravopisna norma počivati na „etimologijskom” ili „fonetičkom” načelu, odnosno suvremenom terminologijom rečeno: fonološkom ili morfonološkom (bilo bi razloga i za to da se potonje načelo naziva morfološkim). U sljedećem poglavlju autor donosi podroban prikaz okolnosti koje su pratile propisivanje Brozova *Hrvatskoga pravopisa* (1892.) za školsku uporabu u doba Khuen-Héderváryeve vlade. Bavi se i recepcijom Brozova pravopisa, pa donosi pregled osvrta na taj priručnik u glasilima, a i sažetke žustrih saborskih rasprava o uvođenju fonološkoga pravopisa (ali i novoštokavske morfologije – nerazlikovanje pravopisnih od gramatičkih ingerencija i tema očigledno je također duga tradicija u našoj društvenoj i političkoj javnosti). Istraživači su često napominjali kako se pravopisno jedinstvo Brozovom knjigom nije postiglo odmah niti u cjelini društva. Prema Vinceu, fonološki

pravopis ustalio se poslije 1918., ali oporbena Hrvatska republikanska seljačka stranka piše morfonološkim pravopisom sve do raspuštanja 1929. godine. Samardžija napominje pak da se u različitim inačicama tradicionalnoga morfonološkog pravopisa objavljivalo u Hrvatskoj sve do kraja Drugoga svjetskog rata. Mićanović upozorava i na potrebu korpusnoga pristupa istraživanju prihvaćenosti Brozova pravopisa u praksi, i to po svim pravopisnim temama, a ne samo po opreci između primjene fonološkoga i morfonološkoga načela. Zauzima se i za istraživanje stavova o pravopisu, a uočava i prisutnost tzv. generacijskoga pravopisnog konflikta. Primjerice, analiza jednoga broja *Obzora* iz 1914. pokazuje da se u istome broju piše i prema Brozovu pravopisu, ali i prema tradicionalnom, morfonološkome, i čini se da uredništvu nije stalo do provedbe pravopisnoga ujednačavanja u časopisu.

Treće poglavlje, „Pravopis u međuratnom razdoblju”, bilježi da je tiskano novo izdanje Brozova pravopisa 1921. godine, sada pod Boranićevim imenom i novim naslovom *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. U travnju 1922. Odjeljenje za prosvjetu i vjeru izdalo je okružnicu o ravnopravnom statusu ekavskoga izgovora uz jekavski u srednjem obrazovanju. Riječ je o razdoblju u kojem se ekavica epizodno pojavljuje i u književnim krugovi-

ma. Uskoro na pravopisnu scenu svojim autoritetom stupa i srpski jezikoslovac Aleksandar Belić, koji podupire težnje za ujednačavanjem srpskoga i hrvatskoga pravopisa. Mnoge apologije unifikacijskih težnji objavljivane su u periodici, a posebno je zanimljivo pratiti dinamizam u radu povjerenstava koje vlast saziva kako bi se na stručan način raspravilo o željenome pravopisnom jedinstvu. Citati iz izvornih objava koje Mićanović obilno donosi prenose čitatelju duh razgovora koji otkriva da se o ujednačavanju nerijetko govori kao o potrebnom, kao o nečem što se želi prihvatiti u zamisli, ali se u praksi zatim reterira, pa Maretić izjavljuje da nije protiv Belićeva pravopisa premda se sam služi Boranićevim jer mu je bliži, a Boranić primjerice podržava i ekavski i jekavski izgovor, ali sumnja da je dobro ravnopravno ih propisati u školama itd. U prvoj godini diktature kralja Aleksandra Karađorđevića stupa na snagu „Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, pa 1930. ujednačeni prema njemu izlaze i Belićev i Boranićev pravopis. Mićanović detaljno pokazuje kako je ujednačavanje provedeno u objema knjigama, koje ostaju službeni pravopisi – na hrvatskoj strani do naredbe bana Ivana Šubašića o pravopisu 1940., a na srpskoj strani do „Novog pravopisnog uputstva srpskog književ-

nog jezika” 1943. O recepciji toga oktroiranog pravopisa na hrvatskoj strani Antun Barac izvješćuje da je njegova primjena izostala izvan područja škole i državne uprave, u kojima je bila zakonski obavezna, Maretić javno u intervjuu izražava svoje protivljenje tome pravopisu, a Ivšić se u časopisu *Hrvatski jezik* izrijeком odlučuje za pravopis prije reforme. *Jutarnji list* 1939. piše da se u praksi susreću tri pravopisa: izrazito fonološki pravopis sastavljen prema „Uputstvu” rabi se u školama, Broz-Boranićevim fonološko-morfonološkim služe se ljudi od pera u svim područjima, a morfonološkim se pravopisom služe radićevci. Uspostavom Banovine Hrvatske objavljuje se ponovo 4. izdanje Boranićeva pravopisa te se već sljedeće godine objavljuje još jedno, no uskoro slijedi kraj i Banovine Hrvatske i Kraljevine Jugoslavije.

Četvrto poglavlje „Po korien-skom, a ne po zvučnom pravopisu” naslovljeno je citatom iz ključnoga dokumenta, „Zakonske odredbe o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu”, kojom je vlast Nezavisne Države Hrvatske propisala zaokret u normi. Iako se 6. 6. 1941. Hrvatski državni ured za jezik izjašnjava za „umjereno fonetski” pravopis, u drugoj polovici lipnja objavljena je „Ministarska naredba o hrvatskom pravopisu” (s ministrom Budakom u potpisu), kojom

se propisuje upravo suprotno: „etimološki pravopis”. Mićanović napominje da sastavljač te odluke govori o promjeni „dosadašnjega” školskog pravopisa (što u tome trenutku može biti jedino banovinsko izdanje Boranićeva pravopisa 1941.), no analiza promjena koje navodi „Naredba” pokazuje da se one odnose na oktroirani pravopis koji je Boranić morao prerađivati prema „Uputstvu” Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije, pa se može zaključiti kako je to učinjeno s ciljem da se u Naredbi promjene prikažu većima. Nakon što je 1941. poglavnik donio „Zakonsku odredbu o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu”, objavljuje se najprije knjižica *Koriensko pisanje* 1942., a potom 1944. i morfonološki *Hrvatski pravopis* Cipre i Klaića, o kojem autor zaključuje da bi u korpusu trebalo provjeriti koliko je to izdanje pravopisa uopće pridonijelo redu i uređenosti primjene pravopisnih pravila.

Peto poglavlje posvećeno je razdoblju od 1945. do 1954. godine. Na partizanskim područjima za vrijeme Drugoga svjetskog rata vladao je, kako autor kaže, *status quo ante bellum*, tj. Boranić-Belićeva situacija u pravopisu, a kad je riječ o Hrvatskoj, bilježi se da je ZAVNOH-ov Odjel za prosvjetu još koncem 1943. želio ukloniti nered u tisku i službenim dopisima u pogledu jezika i pravopisa. Iako se često

citira Brozovićeva izjava da je na zasjedanju ZAVNOH-a u Topuskom 8. i 9. svibnja 1944. donesena odluka o uvođenju Boranićeva banovinskog pravopisa, Mićanović ističe da o tome ne nalazi potvrde, tj. da je nova vlast naklonjena upravo tome pravopisu, potvrđuje se zapravo u kolovozu 1945. godine. Da je novo izdanje Boranićeva pravopisa kontinuitet upravo banovinskoga izdanja (8. izdanja iz 1941.), vidljivo je po tome što na prvom izdanju u Drugoj Jugoslaviji, koje je objavljeno 1947. godine, stoji kako je to njegovo 9. izdanje. Na temelju istraživanja arhivske građe u NSK u Zagrebu vidljivo je da je Stjepan Ivšić 1948. napisao kritički prikaz Boranićeva pravopisa nabrojivši pogreške i nedosljednosti u njemu, no taj prikaz nije objavljen. Ipak, stručna je javnost bila svjesna potrebe za novim, suvremenim priručnikom i o toj potrebi uskoro pišu primjerice Slavko Pavešić, Ljudevit Jonke, Mate Hraste. Stoga Hrvatsko filološko društvo 1952. godine povjerava svojoj Pravopisnoj sekciji rad na suvremenome pravopisnom priručniku koji će biti kolektivno, a ne autorsko djelo polazeći od postavke da je za sastavljanje pravopisnoga priručnika potrebno međusobno savjetovanje više stručnjaka. Taj rad nije okončan izradom priručnika za hrvatski standardni jezik jer je jedan od zaključaka skorašnjega Novosadskog dogovora (1954.) bio da će se

izraditi zajednički pravopis srpskih i hrvatskih stručnjaka. Provedbu toga zaključka autor analizira u šestom poglavlju. Iako je zajednički pravopis zamišljen kao jedinstven, već je i rad u Pravopisnoj komisiji srpskih i hrvatskih stručnjaka, koji je počeo 1955. godine, pokazao da članovi nemaju ujednačena gledišta. Stoga i pravopisna knjiga tiskana 1960. godine – u izdanju Matice hrvatske na latinici i jekavicom, a u izdanju Matice srpske u Novom Sadu ćirilicom i ekavski – donosi i dvostrukosti. Iako je uputa u vezi s dvostrukostima glasila da su one ravnopravne, u praksi su obje strane primjenjivale među navedenim dubletama upravo vlastita rješenja te se tako zamišljena jedinstvenost nije u potpunosti ostvarila. U prikazima stručnjaka na hrvatskoj strani pravopis je doživio mahom pohvale, dok se kritike odnose manje na pravopisna pravila, a više na rječnik jer se u njemu umjesto propisivanja samo pravopisne norme propisivala i leksička, i to u korist rješenja koja nisu bila u skladu s hrvatskom tradicijom.

Sedmo poglavlje uvodi nas u nezadovoljstva na hrvatskoj strani koja su sredinom 1960-ih prouzročena Novosadskim dogovorom, osobito nakon što su objavljena dva sveska rječnika dviju matica (1967.), koji je svoj neuspjeh dugovao unitarističkoj koncepciji koja se upravo na leksičkoj razini slomila rezultirajući nestručno napi-

sanim djelom. Postalo je jasno da se o standardizaciji mora govoriti uz priznavanje da postoje razlike među jezicima ili, kako se u to doba jedino moglo reći, „varijantama književnoga jezika u pojedinim kulturnim sredinama”. Ljudevit Jonke 1971. godine zauzima se za to da hrvatski filolozi samostalno pripreme rječnik, gramatiku i pravopis hrvatskoga književnog/standardnog jezika. Matica hrvatska u proljeće 1971. pokreće rad na pravopisnom priručniku, a njegovi autori Stjepan Babić, Božidar Finka i Milan Moguš izradit će knjigu koja se zasniva na Boranićevu priručniku iz 1947. prilagođenome rješenjima koja je predlagala Pravopisna sekcija Hrvatskoga filološkog društva prije Novosadskoga dogovora. Držeći se načela da u toj knjizi bude što manje bitnih promjena u odnosu na „novosadski” *Pravopis*, zadržali su i neka njegova rješenja, poput logičko-semantičke interpunkcije. Nakon što je tu knjigu, naslovljenu *Hrvatski pravopis*, vlast zabranila i uništila njezinu nakladu, nastao je pravopisni interregnum, kojem autor posvećuje sljedeće, osmo poglavlje. Autor upozorava na važnost V. amandmana Ustava SR Hrvatske iz 1972. godine, koji će omogućiti da se hrvatski standardni jezik opisuje autonomno, a koji kaže da je u Hrvatskoj u javnoj upotrebi „hrvatski književni jezik – standardni oblik jezika Hrvata

i Srba u Hrvatskoj, koji se naziva hrvatski ili srpski”. Tako je u proljeće 1974. osnovana Komisija za jezična pitanja pri Sekretarijatu za prosvjetu, kulturu i fizičku kulturu, koja se tri godine poslije obratila Katedri za suvremeni hrvatski književni jezik Filozofskoga fakulteta u Zagrebu s prijedlogom da se izradi „pravopis hrvatskog književnog jezika”. Katedra je posao povjerila Vladimiru Aniću i Josipu Siliću. Njihov je rukopis, iako je recenzentski postupak dovršen 1984., upućen u tisak tek 1986. Kamen spoticanja postao je naziv jezika u naslovu – javna tajna bila je da autori hoće zadržati naziv „hrvatski književni jezik”, ali je Predsjedništvo CK SKH na sjednici 2. 12. 1985. donijelo odluku da će naziv biti „hrvatski ili srpski”. Nakon objave Aniće-Silićev *Pravopisni priručnik* doživljava pozitivne ocjene hrvatskih jezikoslovaca. Komentari iz Srbije, BiH i Crne Gore nisu nalazili zamjerke stručnosti knjige, nego im je smetala sama praksa sastavljanja zasebnog pravopisa i nazivali su ga separatnim, optuživali autore za pravopisni raskol, za podržavanje dezintegracijskih težnji u jeziku i

izdvajanje Hrvatske od ostalih republika tadašnje države. U emigraciji pravopis je ocijenjen kao konačan prekid s Novosadskim dogovorom. Mićanović zaključuje: „Objavljivanje Aniće-Silićeva Pravopisnog priručnika u jezičnopolitičkom smislu potvrđuje je hrvatske autonomnosti u oblikovanju ortografske norme jezičnog standarda, onakve autonomije kakva je bila i u prednovosadskom razdoblju” (str. 254).

Zaključno, činjenicu da autor svoj pregled završava 9. poglavljem, posvećenim 1990. godini – premda je i razdoblje nakon toga, u kontekstu odnosa vlasti i pravopisa, jednako intrigantno – želimo iščitati kao potrebu za nastavkom ove maestralno napisane knjige. U nadi da je to i njegova najava možemo reći da ga s nestrpljenjem očekujemo kako bismo imali na jednom mjestu, detaljno i dokumentirano prikazan te znanstveno komentiran i taj – kako autor kaže – novi „pravopisni poredak” koji će slijediti u devedesetim godinama 20. stoljeća i produžiti se u sada već okončanu prvu četvrtinu 21. stoljeća.

Mihaela Matešić

Autorska prava: © 2025 Autor(i). Ovaj je rad dostupan u otvorenom pristupu sukladno s licencijom Creative Commons Imenovanje 4.0. međunarodna.

Copyright © 2025 The Author(s). Open Access: This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.